

Концепция за прилагане на принципа на отворен достъп до научна информация

1. Въведение

Изграждането на общество на знанието изисква насърчаване на всеобщия достъп до информация и знание чрез информационни и комуникационни технологии (ИКТ). Това включва подкрепяне на многоезичието в кибер-пространството, осигуряване на достъп до информация за хора с увреждания, разработване на национални политики за информационното общество, опазване на документално наследство, както и използването на ИКТ в образованието, науката и културата. Ключова роля за това има свободният достъп до научна информация и изследвания.

Чрез свободния достъп изследователи и студенти от цял свят получават по-бърз и лесен достъп до повече знание, публикациите — по-голяма известност и повече читатели, а научните изследвания — повече възможности за влияние. Увеличеният достъп до знанието и споделянето му поражда възможности за справедливо икономическо и социално развитие и междукултурно общуване и създават благоприятна среда за появяване на нови идеи.

Научната информация е най-съществената продукция на изследователя и най-важният ресурс за технологичните иновации. Свободният достъп представлява осигуряване на безплатен достъп за всички до рецензирана научна и изследователска информация. Той изисква право-държателят да даде неотменимо, географски неограничено право на използване, копиране, разпространяване, предаване и създаване на производни трудове във всякакъв формат и с всякакви законни цели с указване на авторството на изходния труд. Свободният достъп използва информационни и комуникационни технологии, за да се увеличи и да се подобри разпространението на научното знание. Той означава свобода, сътрудничество и справедливост.

2. Анализ

2.1. Стратегии на ниво правителство

Повечето национални правителства нямат предложено или реализирано законодателство, което да е пряко насочено към отворения достъп до научна информация. Този въпрос най-често се третира в нормативни документи с по-малка формална стойност като например изготвянето на насоки за агенциите за финансиране на научните изследвания. Свързаното с отворения достъп законодателство обикновено включва законите за авторското право и лицензирането. Във всички страни, обхванати от настоящото изследване, с изключение на Кипър, са приети закони за авторското право, които могат да се приложат спрямо научните публикации.

САЩ се превръща в първата държава, която прилага „мандат” (инструмент за самоархивиране на международно, правителствено или институционално ниво. Посредством тях се въвеждат правни и организационни процедури за открит достъп, за неговото превръщане в норма за публикационната дейност на учените, както и за създаване на институционални репозиториуми.) за отворен достъп на национално ниво. Законът за свободен достъп до научни и технологични изследвания (The Fair Access to Science and Technology Research Act (FASTR)), приет от Конгреса през февруари 2013 г., налага на всички федерални агенции, чиито разходи (само) за научни изследвания надхвърлят 100 млн. дол., да разработват федерална политика за обществен достъп до научни изследвания. В Бразилия е внесен законопроект през май 2007 г., предлагащ да се изисква всички публични институции за висше образование и изследователски организации да създават институционални хранилища (репозиториуми). Законопроектът е архивиран през януари 2012 г.

2.2. На национално ниво

Няколко от следните страни в ЕИП са въвели национални политики, програми и принципи, свързани с отворения достъп до научна информация:

- Великобритания е водеща в развитието на отворения достъп до научни публикации. Чрез Съвета за финансиране на висшето образование за Англия (HEFCE) и Изследователските съвети на Великобритания (RCUK) се активизира по-широкият обществен достъп до публично подпомаганите научни изследвания, както и значителното влияние на Jisc - регистрираните благотворителни организации, работещи в областта на високите цифрови технологии в подкрепа на образованието и

научните изследвания в страната. Политиката на отворен достъп от 2013 г., изработена от Работна група за разширяване на достъпа до публикувани данни в резултат от научни изследвания, ще осигури до пет години отворен достъп до всички финансирани от държавата научни изследвания, като целта е още първата година да достигнат 45%.

- В Ирландия Националните принципи за отворен достъп от 2012 г. въвеждат мандати за депозирането на резултатите от финансираните научни изследвания в хранилища за отворен достъп.

- В Швеция от 2006 г. има национална програма за отворен достъп OpenAccess.se, в резултат на която са изградени национален портал за научните публикации (SwePub), Справочник на списанията с отворен достъп (DOAJ) и някои институционални политики и политики на финансиращите организации.

- Във Франция от 2001 г. Националният център за научни изследвания въвежда междудисциплинарен отворен архив.

2.3. На европейско ниво

През 2008 г. ЕК въвежда механизъм за отворен достъп Open Access Pilot като част от Седма рамкова програма (7РП). Според проекти по 7РП в няколко тематични области се изисква да се депозират рецензирани научни статии или окончателни варианти на ръкописи от проекти в онлайн хранилища. Други европейски инициативи са:

- „Концепция за инфраструктура от цифрови хранилища за европейски изследвания” (Digital Repository Infrastructure Vision for European Research DRIVER) - създадена е, за да изгради мрежа от взаимосвързани хранилища за изследвания и образование;

- „Инфраструктура за отворен достъп до научни изследвания в Европа” (Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE)) - допълващ проект, предлагащ организационна и технологична инфраструктура за идентификация, депозиране, достъп и мониторинг на научните публикации, финансирани от 7РП и Европейския съвет за научни изследвания (European Research Council (ERC)).

2.4. На международно ниво

Изследователски организации също допринасят за глобалното разпространяване на отворения достъп. От 2010 г. голяма част от изследванията на Световната банка са налични в нейния уебсайт, както и чрез инициативата Open Data и Достъп до информационната политика. От 1 юли 2012 г. влиза в сила новата ѝ политика за отворен достъп, която приема договорите за творческо споделяне Creative Commons Attribution (CC-BY) за лицензиране на авторското право на научните ѝ резултати и други продукти на знанието, с което се утвърждава позицията на Световната банка като една от водещите по отношение на отворения достъп.

Политика на органи, финансиращи научноизследователската дейност и брой мандати

Великобритания е страната с най-голям брой мандати (15), следвана от Канада (13), САЩ (4), Ирландия (4) и Испания (3). Политики на финансиращите органи няма в Бразилия, България, Германия, Гърция, Естония, Исландия, Кипър, Латвия, Литва, Лихтенщайн, Люксембург, Малта, Македония, Полша, Португалия, Румъния, Словакия, Словения, Чехия, Финландия, Холандия и Хърватия. Броят на отделните политики сам по себе си е неустойчив индикатор за ангажираността към отворения достъп в дадена страна.

Направеният анализ на 48-те действащи политики на финансиращите органи показва съществени различия в условията на прилагане, разглеждани в техните детайли. Финансиращите агенции, които изграждат нова политика на свободен достъп или обновяват вече съществуващата, трябва да имат предвид няколко от следните ключови положения за прозрачност:

- Покриване на таксите за обработка на статия (article processing charges (APCs)): 45,8% от финансиращите органи посочват, че биха покривали таксите за обработка на статия, а 12,5% отговарят, че не биха ги покривали. Останалите 41,7% не дават категоричен отговор.

- Предпочитание към „зеления“ или „златния“ път за отворен достъп: нито една от политиките на финансиращите органи не дава предпочитание на „златния“ път, 39,6% предпочитат „зеления“ път, 2% посочват и двата пътя, а 58% не изразяват предпочитания; ако „зеленият“ отворен достъп е разрешен, могат да бъдат открити специални хранилища.

- Приемлив вид на документите и метаданните: 79% от политиките на финансиращите органи определят, че статиите трябва да се съхраняват в окончателния им вариант или ръкопис.
- Обхват на обекта: чрез насоки трябва да стане ясно в кой момент се прилага политика по отношение на определяне на процента на осигуреното финансиране или броя на авторите, които получават субсидия.
- Ембарго: ако политиката подкрепя „зеления“ отворен достъп, може да се приеме ембарго, за да се дадат на издателите изключителни права за ограничен период от време. От 48 политики на финансиращи органи 77% приемат ембарго между 6 и 12 месеца.
- Съответствията с политиката рядко се проследяват или отчитат.
- Други елементи, които могат да бъдат включени в политиката, са установен срок на съхранение, изключения за видовете научни резултати, прехвърляне на права и санкции.

Стратегии за отворен достъп на изследователските институции

За институционалните политики за отворен достъп съществуват по-малко бази данни, отколкото за политиките на финансиращите органи. Само платформите ROARMAP и MELIBEA поддържат подробни списъци. Според тях няколко страни колективно (страните членки на ЕИП, Бразилия, Канада, Япония и САЩ) имат 231 мандата за отворен достъп - институционални, многоинституционални, подинституционални и за дисертационни трудове. Най-голям брой са мандатите в САЩ, следвани от Великобритания, Финландия, Италия и Португалия.

Някои университети имат заделени целеви средства с цел предоставяне на отворен достъп и издателите могат да приемат исканията на авторите за освобождаване от тези такси. Много от тях предлагат някаква форма на отстъпка от таксата за публикуване на автори от институции, които се абонират за съответния разнороден бюлетин на отворения достъп. Други бюлетини предлагат отстъпки за членовете на дадена научна общност или институция, които са закупили институционални членства. Университетите са водещи по отношение на софтуера и приложенията за развитие на хранилища за отворен достъп.

За целите на доклада на ЕК е проведено социологическо проучване на главни библиотекари във водещи университетски и научноизследователски библиотеки. То

показва, че 73% от респондентите са „съгласни” и „напълно съгласни” със становището „осигуряването на отворен достъп на научните публикации е приоритет на (тяхната) институция”. Подобен е процентът на тези, които са „съгласни” и „напълно съгласни” със становището „осигуряването на отворен достъп на научните публикации е приоритет на (тяхната) държава”. Само 42% от респондентите отговарят, че тяхната институция има политика на отворен достъп по отношение на рецензираните научни публикации, а 22% декларират, че политиката на тяхната организация не е оповестена в публичното пространство.

Институционални действия

В страните от ЕИП, Бразилия, Канада, САЩ и Япония са разпределени близо 8 млн. записа в 1280 институционални хранилища. В тях са обхванати 28% от всички записи в хранилищата с отворен достъп. От тях 38% са дисциплинарни, 25% са правителствени, а 9% са обединени. Важно е да се отбележи, че тези записи са хетерогенни. Институционалните хранилища с отворен достъп съдържат цифрови изображения, музика и текст. Само част от текстовите файлове представлява рецензирани научни публикации. Следователно присъствието на записите в хранилищата не е стабилен показател за наличността на научна документация и няма да бъде, докато хранилищата привличат всеобщото внимание.

Изследването относно видовете хранилища, поддържани от тяхната институция показва, че много институции имат най-малко едно хранилище за отворен достъп, въпреки отсъствието на политика за отворен достъп.

Създаването и поддържането на хранилища се изправя пред редица предизвикателства, свързани с правата върху интелектуалната собственост, колекциите от данни, дълготрайното съхранение, развитието на инфраструктурата и оперативната съвместимост. Университетите трябва да преодоляват редица трудности, за да подобрят отворения достъп в рамките на академичната общност. Стимулите са от съществено значение, за да се достигне до изследователите, които са резервирани към отворения достъп или се възпират от съотношението между разходите и ползите от отворения достъп до техния научен продукт. Резултатите от изследването показват, че на ниво институции рядко се наблюдават преки предимства за изследователите, които предоставят своите научни публикации на разположение чрез отворен достъп. От участниците в проучването, 49% посочват, че изследователите в организацията им са насърчавани да архивират своята научна продукция, но без никакво официално

възнаграждение, а 36% твърдят, че тяхната институция няма политика в това отношение. Само 15% от анкетиранияте посочват, че самоархивирането е задължително, а 14% отговарят, че има финансова подкрепа за изследователите, които публикуват в списания с отворен достъп.

2.4.1. АКТУАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ОТВОРЕНИЯ ДОСТЪП ДО НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ В АВСТРИЯ

Както в почти всички други страни, в Австрия няма национално координирани или централно организирани инициативи за подкрепа на отворения достъп до научна информация. Дейностите, свързани с политиката на отворен достъп, се осъществяват от различни научни институции, организации за финансиране на научните изследвания, както и от отделни учени. Това се случва в рамките на споразуменията за изпълнение с университетите в Австрия. Фондът за научни изследвания (FWF) е организацията, отговорна за последователното прилагане на политика на отворен достъп, включително и за вариантите за публикуване ("златен" и "зелен" отворен достъп) като равностойни опции, когато е юридически възможно. Другите две институции, ангажирани с политиката на свободен достъп, са Виенският университет и Австрийската академия на науките.

2.4.2 ПОЛИТИКА И НАСОКИ ЗА ОТВОРЕН ДОСТЪП НА НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИТЕ СЪВЕТИ НА ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

През 2013 г. Научноизследователските съвети на Великобритания (Research Councils United Kingdom (RCUK)) публикуват ревизирана от 2005 г. политика за отворен достъп. Накратко тя обхваща следните елементи:

- Политиката се прилага само за публикувани рецензирани научни статии (включително обзорни статии, които не са възложени от издателя) и сборници от конференции, финансирани от научноизследователските съвети на Великобритания.
- Политиката на RCUK подкрепя „Зеления“ и „Златния“ отворен достъп, макар незабавния отворен достъп с максимална възможност за повторна употреба да е предпочитан от RCUK.

- Финансирането за отворен достъп, произтичащо от изследвания, подкрепени от Научноизследователски съвет, се отпуска пряко на научноизследователски организации под формата на блок грантове.
- При оценката на предложения за финансиране на научни изследвания RCUK счита, че качеството на предлаганото изследване е от първостепенно значение;
- RCUK дава възможност за различни периоди за ембарго в различните дисциплини, поддържани от научноизследователските съвети.

2.4.3 НАЦИОНАЛНИ ПРИНЦИПИ ЗА ОТВОРЕН ДОСТЪП ДО НАУЧНО СЪДЪРЖАНИЕ В ИРЛАНДИЯ

Декларацията относно националните принципи за отворен достъп до научно съдържание в Ирландия е публикувана през октомври 2012 г. Разработена е от специално формиран за тази дейност Национален координационен комитет върху политиката на отворения достъп. Документът има за цел да доразвие традициите на отворения достъп до финансирани с публични средства научни разработки в страната, да ги приведе в съответствие с международните разбирания и инициативи и да подкрепи международния напредък на начинанието, започнато от ЕК, Наука Европа (Science Europe) и други международни фактори.

В Декларацията е подчертана важната роля на отворения достъп не само за науката, но също и за икономиката и обществото. Постановено е всички резултати от финансирани с публични средства научни изследвания да бъдат публично достъпни за изследователи или потенциални потребители в секторите на образованието, бизнеса, благотворителността, публичността и широката общественост.

Възприета е дефиницията за отворен достъп на инициативата от Будапеща, представена през 2002 г. като: „... свободна наличност в интернет, позволяваща на всички потребители да четат, изтеглят на своя компютър, копират, разпространяват, разпечатват на хартия, търсят или препращат към пълните текстове на тези статии, индексират ги, предават ги като данни чрез софтуер, или ги използват за всяко друго законно намерение, без финансово и правно ограничение, или технически бариери пред достъпа чрез интернет. Единственото ограничение при репродукция и разпространение и единствената роля на авторското право в тази област трябва да е предоставянето на

авторите на възможност за контрол над целостта на тяхната творба и правото да бъдат коректно признати и цитирани”.

Очаква се Националният координационен комитет за политиката на отворен достъп да работи прозрачно и да издава редовни отчети върху напредъка в проучването и развитието на устойчива национална инфраструктура, на стимулираща и компенсираща система за постигането на своите цели.

Препоръчва се тези национални принципи да бъдат приведени в действие от януари 2013 г., като отделните научноизследователски организации определят собствени времеви рамки за изпълнение. Приемането на съществуващите различия по отношение на достъпа до отворено съдържание и инфраструктура и различната зрялост на политиките и практиките за отворен достъп, налагат да бъде приет поетапен подход за изпълнение, включително първоначални усилия за разширяване на покритието на инфраструктурата за отворен достъп отвъд ирландските университети, за да е достъпна за всички научни изследвания в Ирландия, финансирани с публични средства.

2.4.4. ПОЛИТИКАТА НА ОТВОРЕН ДОСТЪП В НОРВЕГИЯ

Политиката на отворен достъп¹ се осъществява чрез правителствената агенция Forskningsrådet (бюджет от 7,2 млрд. крони, с който се финансират 30% от норвежките изследвания). Агенцията въвежда изискването за публикуване в отворен достъп, като същевременно гарантира, че правата на авторите и издателите не се нарушават. Правилата са въведени в отговор на официално искане на министъра на изследванията и образованието.

Отвореният достъп в Норвегия е предмет на интерес от научната общност и правителството от 2004 г. развитието на инфраструктурата става област на университетите, въпреки че от 2008 г. насам се финансира от държавния бюджет. Действията на Министерството на науката изследванията са важен стимул за въвеждането на политиката на отворен достъп. След началната фаза на анализ, правилата на отворения достъп се прилагат от Норвежката агенцията за изследвания Forskningsrådet по изричната препоръка на правителството. То поема ролята на център за мониторинг на прилагането на отворения достъп от изследователските институции.

¹ Данните са взети от експертиза на полското Министерство на науката и висшето образование, която е изготвена с цел да се проучи опита на други европейски страни и да се използва при разработване на полска политика за отворен достъп до научна информация.

2.4.5. ПОЛИТИКАТА НА ОТВОРЕН ДОСТЪП ВЪВ ФРАНЦИЯ

Политиката на отворен достъп² във Франция е институционализирана в нищожна степен. Нейните основни прояви под формата на декларации или обявени перспективи за стратегическо сътрудничество в сектора на науката засилват очакванията, но те все още не са приведени към прилагане на принципите на отворения достъп. Националната агенция за научни изследвания (Agence Nationale de la Recherche – ANR), спонсорираща изследванията (годишен бюджет приблизително 900 млн. евро), е възприела политика на стимулиране, за да предложи чрез открит достъп резултатите от финансираните от нея изследвания. От другите изследователски институти и университети само една институция е въвела изискване в това отношение. Франция се откроява с относително големия брой публикации с отворен достъп в областта на хуманитарните науки, което се дължи на уеб платформата *Revue.org*, която представя съдържанието на периодични издания в областта на социалните науки, финансирани с публични средства. Друга характерна черта е развитието на централизиран репозиториум за всички френски изследователи Hyper Articles en ligne (HAL).

Франция е пример за конкретен политически стил, в който предпочитани са големи национални проекти с пряко участие на представители на правителството и единни принципи. Такъв подход несъмнено се оказва ефективен, когато става въпрос за проекти за цифровизация на културните ресурси. Подобни надежди се свързват с институционализиране на политиката на отворен достъп до резултатите от научните изследвания. Последващите декларации, съюзи и изявления създават основите за цялостна и координирана промяна в системата на комуникация между изследователите. Техните ефекти се ограничават обаче до приложението на техническата инфраструктура, както и приемането на принципите на отворения достъп в областта на социалните и хуманитарните науки. Следва да се отбележи обаче, че осъществяването на отворен достъп в мащаб, който представя меморандума от 2006 г., би било една от най-решителните стъпки в тази насока, изразяваща националната политика .

2.4.6. ОТВОРЕН ДОСТЪП ДО НАУЧНО СЪДЪРЖАНИЕ В ШВЕЦИЯ

² Данните са взети от експертиза на полското Министерство на науката и висшето образование, която е изготвена с цел да се проучи опита на други европейски страни и да се използва при разработване на полска политика за отворен достъп до научна информация.

Шведската правителствена политика в областта на достъпа до научно съдържание е ограничена до оповестяването през 2008 и 2012 г. на два научни програмни документа в подкрепа на усилията за облекчаване на публикуването с отворен достъп и публичното предлагане на онлайн информационни бази данни. Политическите становища в полза на публикуването с отворен достъп, изразени в програмния документ от 2012 г., са директно свързани с препоръките на ЕС в тази област.

Правителството възлага на Шведския научноизследователски съвет и Националната библиотека на Швеция да разработят национална политика за отворен достъп до научна информация – научни данни и публикации. Тази задача трябва да се осъществи в сътрудничество с финансиращите органи, университетите и висшите образователни институции. Шведското правителство подкрепя инициативите за подпомагане на разпространението на научни данни и резултати на ниво ЕС и активно участва в тях.

Сред националните инициативи, имащи за цел да подобрят достъпа до научни публикации чрез индексирание и рекламиране на публикуването с отворен достъп, е обърнато внимание на две. Те са резултат от сътрудничеството между обществени и частни организации, а не на пряка правителствена политика.

Първата от тях е базата данни SwePub, подготвена от Националната библиотека на Швеция. Тя позволява търсенето на статии, доклади от конференции и докторски дисертации, публикувани от изследователи в Шведски университети и висши образователни институции.

Втората е проектът OpenAccess.se, подготвен и финансиран от Националната библиотека на Швеция в сътрудничество с Асоциацията на шведското висше образование, Шведската кралска академия на науките, Шведската фондация за хуманитаристика и Научната фондация. В рамките на проекта отбелязаните институции работят с информация, дискутират (инфраструктура и услуги) и разработват политики относно публикуването с отворен достъп.

3. България в контекста на отворения достъп до научно съдържание

3.1. Хранилища със свободен достъп

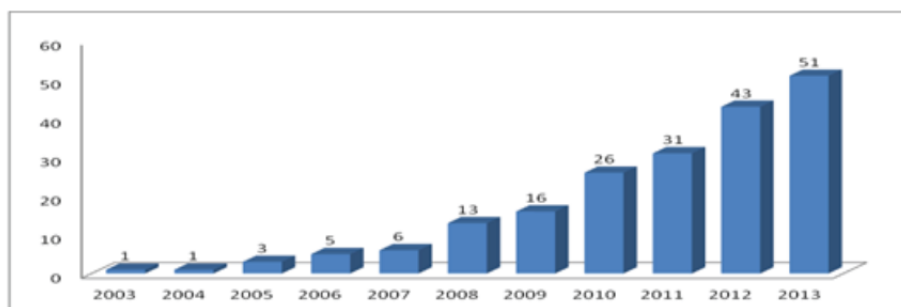
Зеленият коридор

Хранилищата със свободен достъп пазят събрания от научни статии и други научни резултати и да правят достъпни отвсякъде в Интернет. Тъй като хранилищата могат да съберат всички резултати от някоя институция, а всички институции могат да се изградят хранилища, потенциалът за събиране на материал е отличен, въпреки че реализацията на този потенциал зависи от наличието и провеждането на подходяща политика.

Хранилищата обикновено използват открито програмно осигуряване и всички се придържат към едни и същ основен набор от технически правила, според който структурират, класифицират, етикетират и излагат съдържанието си пред мрежовите програми-търсачки. Поради това, че всички спазват тези основни правила, те са оперативно съвместими, образуват мрежа и чрез тази мрежа създават помежду си една голяма база данни със свободен достъп. Всички те са индексирани от Google, GoogleScholar и други търсачки, така че откриването на съдържанието на тази разпределена база данни е въпрос на обикновено търсене по ключова дума с помощта на някой от тези инструменти или от по-специализираните средства за търсене, които индексират не цялата Мрежа, а само тяхното съдържание.

Списания със свободен достъп: „златният коридор” към свободния достъп

Списанията със свободен достъп също имат принос към корпуса от свободно достъпна литература. В момента те са около 7000 и съдържат над 600 000 статии. На фигура 1 е показано състоянието на български списания със свободен достъп.

Фигура 1. Брой български списания със свободен достъп

Самите изследователи решават дали да приветстват и подкрепят тези списания във всяка научна област. В някои области, например биомедицината, те са особено многобройни и влиятелни, а в някои географски общности има и организиран подход към публикуването в списания със свободен достъп. Този коридор има голям потенциал, ограничен само от желанието на издателите да се откажат от модела си на приходи от абонаменти и да преминат към друг модел, поддържащ свободен достъп.

3.2. Авторско право и лицензиране

Въпреки че авторското право зависи от законодателството, обикновено има клауза, която дава специално разрешение за „честна употреба“ на работа, за да се отчетат специалните нужди на научната общност. Това дава възможност например да се копира някой труд за целите на частно изследване или части от него — за да бъдат възпроизведени в други научни трудове.

Авторското право е в основата на свободния достъп, защото достъпността зависи изцяло от съгласието на техния собственик. Изключенията за „честна употреба“ не правят възможен свободния достъп, така че ако той е целта, трябва да се предприемат нужните стъпки, за да се гарантира, че авторското право няма да го възпрепятства.

3.3. Авторско право и свободен достъп

Права на научни трудове

Правата на интелектуална собственост върху статия от списание или книга обикновено остават у автора, освен ако са предадени на работодателя му по сила на договора между автора и него.

По традиция обаче ученият, който подава статия в списание, прехвърля авторските права на издателя, подписвайки съответно споразумение. Тези права включват правото за издаване на произведението, което е точно целта на автора. Много споразумения за издаване обаче налагат строги ограничения върху употребата на произведението. В някои случаи те могат дори да засегнат използването му от самия му автор в преподавателската и изследователската му работа.

Всъщност е напълно възможно за учения да види работата си публикувана, без да преотстъпва всички права. В частност той може да задържи правото да разпространява произведението, както сметне за добре, чрез алтернативни канали или чрез списанието, в което е решил да публикува. Изглежда, че съществува обща тенденция в тази посока.

Проучване от 2008 г. показва, че броят на издателите, изискващи прехвърляне на авторските права от автора, постоянно спада, докато на тези, които не изискват никакво писмено споразумение с автора, се увеличава.

Дори и в сегашните условия представите на учените за това, какво имат право да направят, за да разпространят своя публикувана статия, често са погрешни, а споразуменията често са много по-либерални, отколкото смятат авторите. Разпространеното убеждение, че издателите систематично осуетяват свободния достъп, е твърде преувеличено.

Допълнителни теми за разглеждане:

Задържане на правата от автора

Задържане на правата от работодателя

Лицензиране

Защо е важно лицензирането на съдържание със свободен достъп

Принципи за лицензиране

Лицензионна практика

3.4. Стратегии за насърчаване на свободния достъп

Стратегиите за насърчаване на свободния достъп са от три основни категории — ориентирани към политики за развитие, ориентирани към пропаганда и развитие на инфраструктура. И трите вида са били водени на много равнища и в някои случаи са включвали синхронизиране на аргументите за свободния достъп с аргументи за други елементи от програмата за поощряване на откритостта (като например открити образователни ресурси или софтуер с отворен код). Макар че по този начин често могат да се изградят много силни доводи, трябва да се помни, че доводите в полза на свободния достъп до научна информация са убедителни сами по себе си и не се нуждаят от съюзяване с друга кауза, за да се създаде ефективна програма.

Все по-трудно става обаче да се разделят доводите за свободен достъп до литературата и за отворени данни, тъй като целите са много сходни, а желаните резултати от позиция на научния напредък са практически неразличими. Разработването на политики следва един и същ ход и при двата въпроса, пропагандните дейности се разширяват по подобен начин, а инфраструктурно развитие се организира около необходимостта да се освободи достъпът едновременно до научната литература и до научните данни. Поради

тази нарастваща синхронизация бъдещото развитие на стратегии за поддържане на свободен достъп ще трябва също да възприемат стратегиите за откриване на данните. Стратегиите се следват на институционално, национално и международно равнище.

3.5. Стратегии, ориентирани към политики за развитие

Няма никакво съмнение, че разработката на политики за развитие от страна на първостепенни спонсори на научни изследвания и на други организации води до увеличаванена осведомеността за свободния достъп и че прилагането на тези политики на практика ускорява развитието му. Самото съществуване на тези политики популяризира целите и задачите на свободния достъп, предизвиква интерес и действия и дава пример за другите. Затова много хора, групи и организации, които подкрепят свободния достъп, полагат усилия да убеждават изследователски институции, спонсори на научни изследвания и други влиятелни организации в необходимостта от политика за свободен достъп.

Правителствата и други органи от общественения сектор все по-често изявяват желание да чуят доводи за свободен достъп до научната литература (и открити данни). В повечето случаи са необходими промени в законодателството.

3.6. Стратегии, ориентирани към пропаганда

Стратегиите, ориентирани към пропаганда, имат два основни приоритета. Единият е изграждането и поддържането на база от свидетелства за ползите от свободния достъп за науката и за другите области от човешката дейност. Другият е представянето на доводите пред политици, спонсори, организатори на научни изследвания, библиотекари и изследователи. Освен към професионални организации и професионалисти пропагандата все по-често и по-успешно се обръща към студенти, учените на бъдещето, както и към широката общественост.

3.7. Инфраструктурни подходи

Свободният достъп може да бъде постигнат напълно само ако е налице нужната инфраструктура, осигуряваща глобална достъпност и истинска оперативна съвместимост. Това включва например технически стандарти за хранилища на

метаданни, които гарантират, че всички материали, подлежащи на свободен достъп, се описват в общи черти по един и същ начин. Те обаче далеч не изчерпват въпроса.

Засега е създадена мрежа от хранилища и събрания от списания със свободен достъп в Световната мрежа. Създадени са и организации, които определят и поддържат технически стандарти, разработват технически решения за належащи проблеми и пропагандират свободния достъп. Основните компоненти са налице, но все още има проблеми на оперативната съвместимост около преноса на информация между хранилища по мрежата, отчитане на използването, оценка на въздействието, управление и съхранение на идентичността и др., както и някои трудни въпроси, свързани с достъпа до данните от научните изследвания. Това са области, в които ще се работи в бъдеще.

4. Препоръки

Препоръка 1. Министерството на образованието и науката да установи политика за отворен достъп.

Националната политика за отворен достъп трябва да бъде формулирана въз основа на зеления модел, при който качеството се осигурява от научните издания. Това следва да обхване всички научни институции, които извършват научни изследвания и/или разпространяват изследвания с помощта на пълно или частична финансиране от държавата. Трябва да се осигури достъп доколкото е възможно до резултатите от финансираните от държавата научни изследвания.

Препоръка 2. Научните институции и фондации също да установят политики на отворен достъп.

Всички изследователски институции и обществени фондации трябва да приложат политики на свободен достъп, които да бъдат съобразени с националната политика на отворен достъп.

Препоръка 3. Университетите и другите изследователски институции да прилагат и насърчават политиката на свободен достъп.

Всички университети и изследователски институции трябва да насърчават политиките на отворен достъп, които са съобразени с националната политика за отворен достъп.

Препоръка 4. Проучване на възможностите за координация между библиометричния показател и политиките за отворен достъп.

Трябва да се направи изследване, за да разбере дали е възможно да се постигне взаимодействие между библиометричния показател и отворения достъп.

Препоръка 5. Една обща национална база данни за изследвания.

Всички финансирани от държавата научни изследвания трябва да бъдат въведени в базите данни на всички изследователските институции и / или да бъдат свързани в общ портал за научни изследвания.

Препоръка 6. Проучване на необходимостта от хранилище за научните публикации на малки изследователски институции.

Трябва да се направи проучване на нуждите на малките изследователски институции за общо хранилище.

Препоръка 7. Издателите на научни публикации, научните институции и издатели да подготвят общ документ за прехода към отворен достъп.

Българските научни институции трябва да бъдат насърчавани да дават предложения за това как да се извърши прехода на българските научни списания към свободен достъп.

Препоръка 8. Информирание на научните среди.

Трябва да се проведе информационна кампания за отворения достъп, насочена към научните среди, под формата на конференция и информационни материали.

Препоръка 9. Координиране на инициативата за отворен достъп с подобни международни инициативи.

Представителите на изследователските съвети в международни изследователски форуми могат да осигурят координацията с международните политики за отворен достъп.

Препоръка 10. Да се обмислят лицензите.

Трябва да се обмисли договарянето на възнаграждението на авторите при златния отворен достъп, да се осигури свободно използване на зеления достъп, както и прозрачност при заплащането на услугите.

Препоръка 11. Участие в централни форуми за сътрудничество в областта на оперативна съвместимост и хранилищата.

Трябва да се гарантира членството на България в централни форуми за сътрудничество като Confederation of Open Access Repositories (COAR).

Препоръка 12. Създаване на услуга за дългосрочно съхранение на научни публикации.

Трябва да се създаде услуга за дълготрайно съхранение, която ще гарантира, че дигиталните издания могат да бъдат прочетени и използвани за дълго време.

Препоръка 13. Планиране на свободния достъп и дългосрочно опазване на първоначалните данни.

Трябва да се планира начина за архивиране на данни, за да се гарантира в настояще и бъдеще достъпът до тях.